

Abdülvahhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1567) ve *el-Yavâkît ve'l-Cevâhir fî Beyâni Akâidi'l-Ekâbir* Adlı Eseri

Tahir ULUÇ

Arş. Gör., Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

İbn Arabî'den yaklaşık üç yüz elli yıl sonra yaşamış meşhur sûfi-bilgin Abdülvahhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1567), İbn Arabî'nin değerini anlatan eserler yazmış, onun anlaşılmağa güçlük çekilen düşünce ve sözlerini açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Gazzâlî'nin tasavvufu geniş kitlelere sevdirmek için gösterdiği gayretlerin bir benzerini Şa'rânî'de görmekteyiz. Nitekim Şa'rânî diğer ilimlerdeki derinliğini, yaşadığı devir ve coğrafya üzerindeki etkinliğini, Gazzâlî'de olduğu gibi, İbn Arabî'yi geniş çevrelere tanıtmak ve kabul ettirmek için kullanmıştır. Şimdi Şa'rânî'yi biraz daha yakından tanıyalım; sonrasında da yukarıda zikrettiğimiz amaçla kaleme aldığı eserlerinden biri olan *el-Yavâkît ve'l-Cevâhir fî Beyâni Akâidi'l-Ekâbir* adlı eserini genel hatlarıyla inceleyelim.

I. Abdülvahhâb eş-Şa'rânî

A. İsmi ve Künyesi

Ebû'l-Mevâhib Abdülvahhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî (eş-Şa'râvî). Müellifin iki nisbesi vardır. Bunlardan "Şa'rânî" nisbesi "şa'r (saç)" kelimesinden türetilmiş olup "uzun veya gür saçlı" anlamlarına gelmektedir.¹ Bu nisbenin ona, dokumacılık yaparak geçimini temin ettiği için verildiğini söyleyenler de vardır.² "Şa'râvî" nisbesi ise onun doğduğu Rîf bölgesinin bir şehri olan Şa'ra'ya nispetlidir.³ Mü-

1 J. Schacht, "Şa'rânî mad.", *İA.*, İstanbul 1993, c. XI, s. 344; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddîn, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktp. (Halet Efendi), nr. 628, v. 275^{a-b}.

2 eş-Şa'rânî, Abdülvahhâb, *el-Envâr el-Kudsîyye fî Beyâni Ma'rîfeti Kavâidi's-Sûfiyye*, tah. Muhammed İd eş-Şâfî-Abdülbâkî Sürûr, Kahire 1962, (muhakkik önsözü), c. I, s. 7.

3 Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi, Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi, *Tibyânü Vesâilü'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili'l-Tarâik*, Süleymaniye Ktp. (İbrahim Efendi), nr. 430, c. II, cüz: 2, s. 204.

ellif diğer eserlerinde “Şa’rânî” nisbesini kullanmasına rağmen *el-Kibrîtü'l-Abmer* adlı eserinde “Şa’râvî” nisbesini kullanmıştır.⁴ Şa’rânî’ye zaman olarak en yakın sûfi tabakat yazarlarından el-Münâvî (ö. 1031/1622), *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*’sinde nisbeyi “Şa’râvî” olarak kaydetmiştir.⁵ Fakat bu eserin tenkitli basımını gerçekleştiren Dr. Abdülhalîm Himdân bu nisbeyi *Tibyânü'l-Vesâil*’de geçtiği gibi Şa’rânî’nin doğduğu Şa’ra köyü’ne değil, Menûfiyye şehrinin valilerinden Ebû Şa’ra köyüne bağlamaktadır.⁶ Müellifin her iki nisbesi de kullanılmakta birlikte “eş-Şa’rânî” nisbesinin kullanımının daha yaygın olduğunu gördük. Bu yüzden biz de “eş-Şa’rânî” nisbesini müellifin özel ismi olarak kullanmayı tercih ediyoruz.

B. Nesebi

Şa’rânî, kendi hayatını anlattığı, bir yönü ile menâkıp diğer bir yönüyle otobiyografi türüne giren *Letâifü'l-Minen* adlı eserinin sonunda, soyunun Muhammed b. Hanefî’ye dayandığını, “Allah’ın Kendisine Vermiş Olduğu Soy Yüceliği *Bahsi*”nde ifade etmektedir.⁷ Müellif bu eserde soy şeceresini şöyle sıralamaktadır: “Abdülvahhâb b. Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Zevfâ ibnü’ş-Şeyh Mûsâ -bu zât el-Behnesâ diyarında Ebû Ümrân künyesi ile tanınır. Altıncı dedem İbnü’s-Sultân Ahmed ibnü’s-Sultân Saîd ibnü’s-Sultân Kâşîn ibnü’s-Sultân Mahyâ ibnü’s-Sultân Zevfâ ibnü’s-Sultân Reyyân ibnü’s-Sultân Muhammed b. el-Hanefiyye ibni’l-İmâm Ebî Tâlib.”⁸ Şa’rânî, ayrıca eski soy şeceresinde Muhammed b. el-Hanefiyye’den önce iki ismin silinmiş olduğunu, bunların kim olduğunu bilmediğini söyler.¹⁰ *Tibyânü'l-Vesâil*’de zikredilen ile Şa’rânî’nin *Letâifte* saydığı soy şeceresi arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır.

Şa’rânî’nin ölüm tarihi hakkında ise kaynaklar arasında ittifak vardır. Ulaşabildiğimiz kaynakların hemen hepsi onun ölüm yılı olarak 973/1567’yi kaydetmektedir.

C. Doğumu, Mısır’a Göç Etmesi ve İlim Hayatı

Şa’rânî’nin doğumu hakkında kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Fakat o, *Letâifü'l-Minen* adlı eserinde, “h. 911 (m. 1505) yılının başlarında Mısır’a geldim. Bu sırada yaşım on iki idi.”¹⁰ demektedir. Dolayısıyla Şa’rânî’nin 899/1494 yılının başlarında doğmuş olduğunu söyleyebiliriz. Kaynaklarda göze çarpan farklılık

4 eş-Şa’rânî, Abdülvahhâb *el-Kibrîtü'l-Abmer fî Beyâni Ulumi’ş-Şeyh el-Ekber*, Kahire 1888, c. II, s. 344.

5 el-Münâvî, Abdurraûf, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, tah. Abdülhalîm Himdân, Kahire, trs., c. II, s. 69. 6 Aynı yer.

7 eş-Şa’rânî, Abdülvahhâb, *Letâifü'l-Minen ve'l-Ablâk fî Beyâni Vüclübi't-Tabaddüs bi Ni'metillâh ale'l-İllâk*, İstanbul 1893, c. I, s. 33.

8 Aynı yer.

9 Aynı yer.

10 Aynı yer.

ları sanırız Şa'rânî'nin yukarıdaki cümlesinde geçen "h. 911 yılının başları (iftitâh)" sözüne verilen anlamdan kaynaklanmaktadır. *Tibyânü'l-Vesâil* müellifi Harîrîzâde, Şa'rânî'nin 899/1494 yılında doğduğunu haber verirken,¹¹ *Mu'cemü'l-Müellifîn*¹² ve *el-A'lâm'da*¹³ doğum yılı 898/1493 olarak kaydedilmiştir. Şa'rânî'nin doğum yeri hakkında da aynı şekilde farklı bilgilere şahit olmaktayız. Nitekim bazı kaynaklarda Şa'ra olarak yer alırken, diğer bazı kaynaklarda doğum yeri olarak Kalkaşanda olarak gösterilmektedir.¹⁴ Şa'rânî'nin *el-Envâr el-Kudsiyye* adlı eserinin tenkitli basımını gerçekleştiren Tâhâ Abdülbâki Sürûr ve Muhammed İd eş-Şâfî esere yazdıkları önsözde, onun anne tarafından dedesinin köyü olan Kalkaşanda'da doğduğunu, kırk gün sonra babasının köyü olan Ebû Şa'ra'ya gittiklerini kaynak belirtmeksizin zikretmişlerdir.¹⁵

Şa'rânî'nin küçük yaşından itibaren dinî ilimlerle tanışıklığı olmuştur. O, *Letâifte* konuyla ilgili olarak şöyle der: "Rif diyarında, daha sekiz yaşımdayken Kur'ân'ı ezberlemiştim."¹⁶ Şa'rânî aynı zamanda bildiğiyle amel de etmektedir; "Beş vakit namazı o vakitten beri -sekiz yaşını kastediyor- hep zamanında kıldım. Bir namazın vaktini geçirerek daha sonra kıldığımı hatırlamıyorum. Ancak, bir keresinde Hicâz yolunda öğle namazını unutmuşum ve erteleme niyetim yoktu. Bu arada da ikinci namazının vakti girmişti."¹⁷ Yine Şa'rânî'nin kendi ifadesine göre Rif'ten Mısır'a gelişi 911/1504'tür. Bu sırada yaşı on ikidir ve anne babasından yetim kalmıştır.¹⁸ Şa'rânî'nin Mısır'a gelişinden itibaren, Ebû'l-Abbâs el-Ğamrî'nin şeyhi olduğu camide kaldığı, orada dinî ilimlerle ilgili eserler okuyup ezberlediği ve hocalarının önünde okuduğu bu kitapların tahlilini yaptığı ifade edilir.¹⁹ Müellifin bu camide ne kadar kaldığına dair *Letâifte* her hangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak onun *el-Envâr el-Kudsiyye* adlı eserinin muhakkıka ait ön sözünde kaynak verilmeksizin bu sürenin yedi yıl olduğuna işaret edilmektedir.²⁰ Şa'rânî'nin *Letâifü'l-Minen* adlı eserinde, bu camide kaldığı süre zarfında ezberlediğini söylediği kitapların hacmine bakılırsa bu zaman miktarı mantıklı gibi görünmektedir. Şa'rânî, bu camide yedi yıl kaldıktan sonra Ümmü Havned Medresesi'ne gitmiş²¹ ve orada yıldızı parlamıştır.²² Bu medresede uzun süre kalmış ve hemen hemen bütün eserlerinde zikrettiği uzunca listedeki eserleri, bu

11 Harîrîzâde, *Tibyânü Vesâilü'l-Hakâik*, c. II, cüz: 2, s. 204.

12 Kehhâle, Ömer, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcımı Musannifü'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut 1967, c. VI, s. 218.

13 ez-Zirikli, Hayrüddin, *el-A'lâm Kâmisü Terâcimi li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikin*, Beyrut 1969, c. IV, s. 31.

14 Kehhâle, *age.*, c. VI, s. 218; ez-Zirikli, *age.*, c. IV, s. 31.

15 eş-Şa'rânî, *el-Envâr el-Kudsiyye*, c. 1, s. 7.

16 eş-Şa'rânî, *Letâifü'l-Minen*, c. 1, s. 33.

17 Aynı yer.

18 Aynı yer.

19 Aynı yer.

20 eş-Şa'rânî, *el-Envâr el-Kudsiyye*, c. I, s. 8.

medresede araştırıp inceleme fırsatı bulmuştur. Şa'rânî'nin tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, edebiyat ve tarih gibi ilimlerdeki derin vukûfiyetini, sanırız onun sadece fıkıh bilgisi hakkında söylenen şu sözler bir nebze de olsa göstermektedir: "Dört mezhebin kitaplarını mütalâa etti. Dinî ilimlerde derinleşti ve dört imamın mezhebinin ve diğer mezheplerin karşılaştırmasını yapar hâle geldi. Öyle ki neredeyse kimse onun İmam Şâfiî'nin mezhebine bağlı olduğunu bilemeyecekti."²³

D. Tasavvuf Yoluna Girişi

Şa'rânî, dinî ilimlerde kemâle ulaştıktan sonra, öğrendiğiyle amel edemediğini, kimsenin kendisine herhangi bir etkisi olmaksızın sırf bu nedenle mücâhede yoluna girdiğini söyler ve şöyle devam eder: "Nefsikle olan mücadelem, bir şeyhe tâbi olmaksızın Kuşeyrî (ö. 465/1072)'nin *Risâle'si* Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/995)'nin *Kûtü'l-Kulûb*'ü, Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin *İbyâu Ulûmi'd-Dîn'i*, Sühreverdi (ö. 632/1235)'nin *Avârifü'l-Maârifî* gibi kitapları okuyarak anladığımla amel etmek şeklindeydi. Bir süre sonra bu anladığımın tersi kalbime doğuyor, birinci amelimi terkederek ikinci anladığımla amel ediyordum. Bu hâlimle, bir yere çıkıp çıkmadığını bilmediği bir yola giren, yol bir yere çıkıyorsa onunla bir yere varan, çıkmıyorsa geri dönen bir kimse gibi olmuştum. Eğer yola girmeden önce bu yolun durumunu bilen biriyle karşılaşırsaydım, beni yolun durumundan haberdar edecek ve zorluklardan kurtaracaktı. İşte bu, şeyhsiz (tasavvuf yoluna giren) kimsenin durumuna misaldir."²⁴

Şa'rânî, daha sonra kaç yıl sürdüğünü belirtmediği bu mücâhede yıllarında çektiği türlü sıkıntıları anlatır.²⁵ Bütün bu şeyhsiz mücâhede yıllarından sonra, kendisine, tasavvuf ehline teslim olmanın ilham edildiğini söyler ve şöyle devam eder: "Allah'a hamd olsun ki sayılamayacak kadar çok sayıda tasavvuf ehliyle karşılaştım. Ancak, bunlardan sadece şu üçüyle güçlü bir bağım oldu: Ali el-Mursifi (ö. 930/1524), Muhammed eş-Şennâvî (ö. 932/1525) ve Ali el-Havvâs (ö. 941/1535). Bunlardan ilk ikisiyle az bir beraberliğim oldu. Asıl seyr u sülûkumun tamamlanışı Ali el-Havvâs'ın²⁶ elinde gerçekleşti."²⁷ Müellif daha sonra Ali el-

21 Harîrizâde, *Tibyânü Vesâilü'l-Hakâik*, c. II, cüz: 2, s. 205.

22 eş-Şa'rânî, *el-Envâr el-Kudsîyye*, c. I, s. 18.

23 Harîrizâde, *Tibyânü Vesâilü'l-Hakâik*, c. II, cüz: 2, s. 205.

24 eş-Şa'rânî, *Letâifü'l-Minen*, s. 49.

25 Aynı yer.

26 Ali el-Havvâs, sūfilerin büyükleri arasında bilinir (bkz. el-Münâvî, *age.*, IV/90). Bu sūfi hakkında Şa'rânî, "şeyhim, hocam, efendim Ali el-Havvâs ne okuma ne de yazma bilirdi; ümmî bir zât idi" diye bahsetmekte ama doğduğu yer ve yıl hakkında her hangi bir bilgi vermemektedir (bkz. eş-Şa'rânî, Abdülvahhâb, *et-Tabakâitü'l-Kübrâ*, tah. Sâlih el-Mansûr, Beyrut 1997, s. 490). Şa'rânî bu zât için *Letâifü'l-Minen*'inde özel bir bölüm ayırmış, hâlinin yüceliğinden bahsederek, ona olan derin sevgi ve hürmetini dile getirmiştir (bkz. eş-Şa'rânî, *age.*, s. 27). Ulaşabildiğimiz diğer kaynaklar da bu sūfi hakkında bize fazla bir bilgi vermemekteler. Sadece bazı kaynaklarda vefat tarihi 941/1535 olarak kaydedilmektedir (bkz. J. Schacht, "Şa'rânî mad.", c. XI, ss. 344-345; "Ali el-Havvâs" maddesi, *Türkiye Gazetesi İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, trs., s. 267).

27 eş-Şa'rânî, *age.*, s. 51.

Havvâs'ın rehberliğinde seyr u sülûkta kat ettiği makam ve mertebelerden, bu yoldaki fedakârlıklarından, mücâhede yılları sonrasında elde ettiği vehbî ilimlerden uzun uzadıya bahseder.²⁸

Biz Şa'rânî'nin Şaziliyye tarikatına²⁹ müntesip olduğuna dair kaynak eserlerde geçen bir bilgiye rastlayamadık. Sadece İslâm Ansiklopedisi'nin *Şa'rânî* madesinde "Şazilî tarafından kurulan tarikate girdi ve kendisi de et-Tarîkatü't-Şa'râviyye'yi kurdu."³⁰ şeklinde bir bilgi göze çarpmaktadır. *Tibyânü'l-Vesâil*'de Şa'rânî'nin diğer nisbesinden adını alan Şa'râviyye tarikatı için ayrılan bölümde Şa'rânî'ye ait olduğu ifade edilen bir hizib nakledilmekle birlikte burada da Şazilî tarikatıyla ilgisi olduğu yer almamaktadır.

Diğer meşhur sûfilerin, müntesibi oldukları tarikatların ismiyle nisbet kazanarak şöhret kazanmalarına rağmen, Şa'rânî'nin, Şaziliyye tarikatına mensup olduğunun açık bir şekilde -en azından bizim incelediğimiz eserlerinde- zikredilmemesi dikkat çekicidir. Şa'rânî'nin, eserlerinde Şafî mezhebinden olduğunu sık sık belirtmesine rağmen, Şaziliyye tarikatına mensup olduğuna dair bir ifadesine ve Ali eş-Şazilî'ye varan bir silsile sıralamasına rastlayamadık.

E. Tasavvuf Anlayışı

Şa'rânî'nin tasavvuf anlayışı, onun daima özlemine duyduğu ilk sûfilerde olduğu gibi, bildiğiyle ihlâşlı bir şekilde amel etmektir. Yani sûfî, ilk önce, dini temel kaynaklarından yetkin bir şekilde öğrenecek, sonrasında bildiği şeyleri ihlâşlı olarak yaşayacaktır. O bu bağlamda şöyle demektedir: "Selefin ahlâkında başta gelen şey, Allah'ın Kitabı'ndan ve Resûlü'nün yolundan ayrılmayıştırdır. Onların Allah'ın Kitabı'na ve Resûlü'nün sünnetine bağlılıkları gölgenin sahibine bağlılığı gibiydi... Onların yazdıkları eserler bunun örnekleriyle doludur. Sözlere ve işlerinden zahir olan da budur."³¹

Şa'rânî, tasavvufun, amel olmaksızın bu ilme dair yazılmış kitapları okuyup ezberlemek değil, bu eserlerdeki ahlâk ile samimî bir şekilde ahlâklanmak olduğunu düşünmekte ve müçtehid imamların durumunun da böyle olduğunu ifade etmektedir.³²

Görüldüğü gibi o, tasavvufu üç temel üzerine bina etmektedir: İlim, amel ve

28 eş-Şa'rânî, *Letâifü'l-Minen*, s. 51.

29 Ebû'l-Hasen eş-Şazilî'ye nisbetle adını almış bir tarikatır. Ebû'l-Hasen Ali b. Abdilcebbar eş-Şazilî 593/1196'da, Tunus'un Cebel-i Zafrân mevkiinde Şazile denen yerde doğmuş ve Şazilî nisbesini buradan almıştır. 659/1260'ta hacca giderken Mısır'ın Hümeysıra mevkiinde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. (Ali eş-Şazilî'nin kabri ve günümüz Şaziliyye Tarikatı için bkz. Gürer, Dilâver, "Mısır'da Tasavvufî Hayat ve Tasavvuf Öğretimi", *SÜ İlähiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, s. 4.)

30 J. Schacht, "Şa'rânî mad.", c. XI, ss. 344-345.

31 eş-Şa'rânî, Abdülvahhâb, *İslâm Bîyüklüklerinin Örnek Ahlâkı ve Hikmetli Sözleri*, ter. Ömer Temizel, İstanbul 1979, s. 21.

32 eş-Şa'rânî, *Letâifü'l-Minen*, c. I, s. 22.

ve ittihâda kâil olmakla suçlayanların onun ne demek istediğini anlamadıkları, sûfilerin ıstılahlarını bilmedikleri ifade edilir. İbn Arabî'ye ait olan *Fusûsu'l-Hikem*, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *el-Fütûhâtü'l-Mevsiliyye*'yi inceleyerek bu suçlamalara mesnet teşkil edecek her hangi bir delile şahit olmadığını ifade eden âlimlerin sözleri nakledilir. Sirâcüddîn el-Bulkînî, el-Mahzûmî, Takiyyüddîn es-Sübki, el-İmâd ibn Kesîr, Sirâcüddîn ibn Cemâa, İzzüddîn ibn Abdisselâm kendilerinden bu tür tezkiye bildiren sözler nakledilen âlimlerdir.⁴²

2. Fasıl: İbn Arabî'ye nispet edilen bazı sözleri reddedenlerin düştükleri durum konu edilir. Şa'rânî bu fasılda, İbn Arabî'ye nispet edilen bir kısım sözlere itiraz edenlerin, öncelikle sûfilerin kullandıkları terminolojiyi bilmeleri gerektiğini vurgular. Daha sonra da yapılması gereken, bizzat sûfi yoluna girmek, onların hayatı izlendikten sonra, eğer gerçekten Şeriat'a aykırı bir durum söz konusu ise ona karşı çıkmaktır.

Şa'rânî'nin bu fasılda ortaya koymuş olduğu prensipler, günümüz için de son derece anlamlı ve geçerlidir. Nitekim diğer İslâmî ilimlerin birinde veya birkaçında belli bir bilgiye sahip olanlar ve hatta böyle bir birikime sahip olmaksızın sadece Arap dilini bilenler, sûfilerin eserlerini belki de müellifin hiç de kastedmediği şekilde anlamaktadır. İlke olarak, her bilim dalının kendine has bir terminolojiye sahip olduğu kabul edilmelidir. Örneğin bir muhaddis "semâ" kelimesini görünce ilk anladığı şey hadis tahammül yollarından biridir. Oysa bu terim tasavvuf ıstılahında farklı bir anlam taşımaktadır. Türkçe'ye yapılan tercümelerde de böylesi hatalara düştüğü ne yazık ki sıkça tesadüf edilmektedir. Şa'rânî de kendi dönemi için geçerli olan bu sıkıntıya bir örnek vererek bu konuyu daha da günyüzüne çıkarmak istemiştir: Rivâyete göre İbn Süreyc, Cüneyd Bağdadî (ö. 298/910)'nin sohbetine katılmış, bu sohbette bir süre konuşulduktan sonra, Cüneyd ve arkadaşları aralarında kendi ıstılahları ile konuşmaya başlamış. İbn Süreyc'e sohbet hakkında sorulunca, "Ne dediklerini anlamadım ama onun konuşması, bâtil konuşanın sözüne benzemiyordu." demiştir. Bu kıssanın tarihî gerçekliğini tespit etmek pek kolay olmamakla birlikte, sûfilerin ilk dönemlerden itibaren bir "kavram ve terminoloji sorunu" yaşadıklarını kesin olarak söyleyebiliriz. Buna benzer bir başka kıssaya göre, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) İbn el-Fârız (ö. 632/1234)'ın bazı beyitlerini şerh eder. Ama bazı beyitleri de anlayamaz. Bu beyitleri Ebû Medyen el-Mağribî'ye getirir, Ebû Medyen de ona anlamadığı yerleri izah eder.⁴³ Eğer burada söz konusu edilen Ebû Medyen el-Mağribî, Medyeniye tarikatının kurucusu Ebû Medyen ise bu zatın vefat tarihi kaynaklarda 594/1197 olarak geçmektedir. İbn Hacer ise 852/1448'de vefat etmiştir. Arala-

42 eş-Şa'rânî, *el-Yavâkîf*, c. I, s. 6 vd.

43 Aynı eser, c. I, ss. 10-11.

ındaki yaklaşık ikiyüz elli yıllık zaman farkı ortadadır. Ancak bu durum, Şa'rânî'nin asıl ortaya koymak istediği gerçeği de ortadan kaldırmamaktadır.

Bu eserde dikkatimizi çeken bir diğer nokta da, İbn Arabî'den alıntılarda bulunulurken, sıkça ihtimal kipinin kullanılmasıdır. Nitekim müşkil ifadelerde Şa'rânî'nin, "İzâ sahha anhu (eğer bu söz gerçekten İbn Arabî'ye aitse)" kalıbını kullandığını görmekteyiz.⁴⁴

3. Fasıl: Bu fasılda sûfilere niçin sembolik bir dil kullandıkları, hangi sebebe binaen eserlerinde ve konuşmalarında remizli ifadelerin yer aldığı gerekçelendirilir. Şa'rânî'ye göre bunun sebebi, sûfilere kendilerinden olmayan kimselerin onların söylemek istedikleri şeyleri anlamamalarını sağlamaktır. Bunu da yaparken gayeleri, sûfilere yabancı olanların onların sözlerini inkâr etme ihtimalinin bulunması, bunun sonucunda da inkârcının inkâr edilen makama ebedî olarak ulaşamama tehlikesinin oluşmasıdır.⁴⁵ Şa'rânî sûfilere bu tür remizli ifadelerine dair Kur'ân ve sünnetten bazı deliller de ortaya koymaktadır. Bunlardan biri Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Ebûbekir (ra.) arasında geçtiği kabul edilen şu olaydır: "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Hz. Ebûbekir'e 'Günün günü nedir, bilir misin?' diye sorar. O da, 'Evet yâ Resûlallah' diye cevap verir. Ona, Hz. Peygamber'in ne kastedtiği sorulunca, 'Kıyamet günü' der."⁴⁶ Yine Kur'ân-ı Kerim'de geçen müteşâbih âyetler, sûre başlarında yer alan hurûf-ı mukattaa ve Hz. Meryem'in, kavmi kendi hakkında ileri geri konuşmaya başlayınca onlarla sözle değil işaretle merâmını anlatmasını⁴⁷ buna delil getirilir.

Şa'rânî'nin ifadesine göre İbn Arabî zahiri ilim erbabının sûfilere itiraz sebebi şunlardır:

1. Sûfiler hem halkın hem de yöneticilerin sevgi ve itibarını kazanmış kimselerdir. Bu yüzden de sûfiler, zahiri ilim ehline kıskanılmakta, onların itibarına gölge düşürülmek istenmektedir.

2. Bu kimseler, kendi aralarında âyet ve hadisleri anlamada farklılığı kabul ederler. Yine onlar kendi aralarında, âyet ve hadisleri bilme ve anlama seviyesi yönüyle derecelendirme yaparlar. Ancak sûfilere kendilerinden daha iyi bir anlayışa sahip olabileceklerini kabule yanaşmazlar. Bu yüzden sûfilere nasları kendilerinden farklı anlamalarına karşı çıkarlar.

3. Sûfilere, cahil ve dinî ilimlerden habersiz kimseler sanılması. Özellikle de, bir hocanın veya üstadın tedrisinde bulunmayan sûfilere bu tenkitlerini yöneltirler.

4. İlimin sadece hoca-talebe ilişkisi ve öğretme-öğrenme süreci ile gerçekleştir-

44 eş-Şa'rânî, *el-Yavâkîf*, c. I, s. 13.

45 Aynı eser, c. I, s. 15.

46 Aynı eser, c. I, s. 14.

47 19 Meryem Süresi/29.

seceğine inanılması. Oysa Allah Teâlâ, ilmi peygamberlerine vasitasız bir şekilde (ledünnî ilim) vermiştir. Zahirî ilim ehli, bu ilmi peygamberlerle sınırlandırır- lar. Fakat Kur'ân'da böyle bir hasretme yoktur. Aksine Hızır-Müsâ kıssasında geçtiği gibi Allah sevdiği kullarına katundan ilim verebilir.

5. Zühdü terkederek dünya nimetlerine sarılmaları.⁴⁸

4. Fası: Bu fasılda, Şa'rânî, Kelâm ilminin gayesi ve bu ilmi hakkıyla öğren- mek isteyenlerin bilmesi gereken bazı kaideler serdeder ki onlar da şunlardır:

Şa'rânî, Kelâm ilminin gayesini anlatırken bu ilmi vaz' edenlerin onunla ken- di imanlarını güçlendirmeyi değil, İslâm'ın hasımlarını susturmayı ve şüpheye düşenleri şüphelerinden kurtarmayı hedeflediklerini söyler ve sonrasında ehl-i sünnet inancını özetler. Ayrıca bir kimsenin hasımlarla cidal için sürekli Kelâm ilmiyle uğraşmasını doğru bulmaz. Burada İmâm Şâfiî'nin daha önce zikredilen sözünü hatırlatarak, selefin, Kelâm ilmini tartışma çıkarmak için değil, zuhûr eden tartışmalara son vermek için ihdâs ettiğini belirtir.⁴⁹

Şa'rânî, İbn Arabî'den nakille, Kelâm'ın bir kifaye ilmi olduğunu, mücerret fi- kir ve istidlalle bu ilmê dalanların çokça hataya düştüklerini, ancak keşif ehlinin eşyayı hakikati üzere müşâhede ettikleri için hataya düşmeyeceklerini öne sürer. Müellifin, İbn Arabî'nin taklidî ve tahkikî iman sahiplerine dair yapmış olduğu şu karşılaştırmayı zikretmesi ilginçtir: Taklidî iman sahiplerinin imanı sahihtir. An- cak bu kimsenin imanı kesin olmalı, şüpheyle karışık olmamalıdır. Bu kesinlik gerçekleşince mukallidin imanı delille iman edeninkinden daha sağlam bir hâl alır. Çünkü İbn Arabî'ye göre delille iman edenlerin delilleri çürütülünce med- lûlleri de çürütülmüş olur. Bu iki grubun yanında imanları müşâhedeyle dayanan kimselerin imanı ise, en üstün iman çeşididir.

Yine İbn Arabî, akide esaslarının tespitinde mütevatir haberi şart koşarken, naslarla doğrulanmış keşfi (el-keşfü'l-muhakkak) de buna ekler. Mütekekkimlerin keşifsiz teslimiyetini ise eksik bulur.⁵⁰

Bu dört fasıl dışındaki bahislerde Şa'rânî'nin İbn Arabî'nin anlaşılması güç ifa- delerini açıklığa kavuştururken takip ettiği metoda dönecek olursak, bunları maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Şa'rânî ele aldığı konularla ilgili olarak İbn Arabî'nin eserlerinden nakiller yapar. Bu sözleri naklederken de, hangi eserinin hangi babından iktibasta bu- lunduğunu belirtir.

2. İbn Arabî'den alıntı yaparken, daha önce de ifade ettiğimiz gibi ihtimal ki-

48 Karşılaştırmak için bkz. İbn Arabî, Muhyiddîn, *el-Fütûbâtu'l-Mekkiyye*, tah. Osmân Yahyâ, el- Hey'etü'l-Misriyye, 1992, c. IV, ss. 265-267.

49 eş-Şa'rânî, *el-Yavâkit*, c. I, ss. 20-21.

50 Aynı eser, c. I, s. 26.

pini kullanır. Yani bazen onun da söylenilen sözün doğruluğundan şüpheye düştüğü olur.

3. Konuyla ilgili mütekaddim âlimlerin görüşlerini nakleder; bu görüşleri uzlaştırmaya çalışır.

4. İbn Arabî'den yaptığı nakillerde, birinci nakilde daha ayrıntılı bir yol izler, sonrakilerde ise kısaca atıfta bulunur.

5. Âyet ve hadislerden referanslar gösterir.

6. Eğer İbn Arabî, sözünde mecâzı kastedtiği halde lafzın zahirî anlamı anlaşılmissa, İbn Arabî'nin o sözünde mecâzı kastedtiğine dair mecâza delâlet eden şiirler sunar. Bazen de kendi şiirlerini inşâd eder.

7. Müellif, İbn Arabî'nin sözlerini bazen iki yönlü olarak değerlendirir. Bunu şöyle örneklendirebiliriz. İbn Arabî'nin Firavun'un imanını makbul gördüğü iddiasını, o ilk önce doğru kabul etmez ve *el-Fütûhatü'l-Mekkiyye*'nin 62. babında onun, Firavun'un cehennemde ebedî kalacağı sözünü delil getirir. Sonrasında da *el-Fütûhatü'l-Mekkiyye*'nin İbn Arabî'nin son yazdığı eseri olduğunu ifade eder. İkinci olarak da İbn Arabî gerçekten böyle söylemiş olsa bile Firavun'un imanının makbul olduğu hususunda onunla aynı görüşü paylaşan İslâm bilginlerinin bulunduğunu nakleder ve bunların isimlerini sıralar.⁵¹

Sonuç olarak Şarâni'nin, İbn Arabî'ye ait sözlere yaptığı dakik izahlardan İbn Arabî'nin eserleri ve fikirleri konusunda derin bir bilgi birikimine sahip olduğunu görmekteyiz. Yine müellif bu eserinde, İbn Arabî'ye isnat edilen kapalı ifadeleri aydınlığa kavuşturmak için dinî ilimlerdeki yetkinliği ile birlikte kendi mistik tecrübesine atflarda bulunmaktadır. Zaten bu açıklamalarındaki üslubu onun süfi hallerini yaşadığı izlenimini vermektedir. Ayrıca müellif her bahsin sonunda, muhatabına Şeyh-i Ekber olarak gördüğü İbn Arabî'ye karşı yanlış düşüncelere kapılmamasını öğütlemektedir.